บทที่ 2
วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาในครั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งประเภทของข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่นำมาใช้เป็นแนวทางในการศึกษาและวิเคราะห์ออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1. เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับประวัติเมืองนครราชสีมา
2. เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับความเชื่อ
3. เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับพิธีกรรม

เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับประวัติเมืองนครราชสีมา

สำนักงานจังหวัดนครราชสีมา (2542, 1) ได้กล่าวถึงสภาพภูมิศาสตร์ของจังหวัดนครราชสีมาไว้ว่า จังหวัดนครราชสีมาตั้งอยู่บนที่ราบสูงโคราชทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพมหานคร 255 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 20,493,964 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 12,808,728 ไร่ เป็นจังหวัดที่มีพื้นที่มากที่สุดของประเทศไทย แบ่งการปกครองออกเป็น 26 อำเภอ 6 กิ่งอำเภอ

ปรีชา กาญจนาคม (2537, 108-106) กล่าวถึงจังหวัดนครราชสีมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์ได้โปรดฯ ให้สร้างเมืองชายแดนสำคัญให้มีป้อมปราการสำหรับป้องกันรักษาพระราชอาณาจักร โดยย้ายเมืองที่อำเภอสูงเนินมาสร้างเป็นเมืองขึ้นใหม่ในที่ซึ่งอยู่ในปัจจุบันนี้ เมื่อสร้างป้อมปราการล้อมรอบแล้วเอานามเมืองเดิมทั้งสองคือ เมืองเสมาและเมืองโคราฆะปุระมารวมกันเป็นนามเมืองใหม่เรียกว่าเมืองนครราชสีมา สมัยรัตนโกสินทร์เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จขึ้นครองราชย์ได้โปรดฯ ให้ยกฐานะเมืองนครราชสีมาขึ้นเป็นหัวเมืองชั้นเอก ครั้นต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นคือ เจ้าอนุวงศ์แห่งเมืองเวียงจันทน์ได้ยกกองทัพมายึดเมืองนครราชสีมา

จนทำให้เกิดมีวีรสตรีที่สำคัญซึ่งสร้างวีรกรรมรักษาบ้านเมืองไว้ได้ วีรสตรีผู้นั้นคือ คุณหญิงโม หรือ ท้าวสุรนารี

สำนักงานจังหวัดนครราชสีมา (2538, 35-37) กล่าวถึงเหตุการณ์ที่เจ้าอนุวงศ์พร้อมด้วยทัพหลวงทำการกบฏเข้ายึดเมืองนครราชสีมา ในปี พ.ศ. 2369 ตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยสั่งให้กองทัพทำการกวาดต้อนผู้คนชาวเมืองนครราชสีมา ริบอาวุธ มีดพร้า จอบเสียม แล้วควบคุมเชลยชาวไทยยกไปทางทิศตะวันออกผ่านเมืองพิมายมุ่งสู่เมืองเวียงจันทน์ คุณหญิงโมก็ถูกกวาดต้อนไปเป็นเชลยพร้อมชาวเมือง ขณะหยุดพักแรมที่ทุ่งสัมฤทธิ์ อำเภอพิมาย คุณหญิงโมได้ออกอุบายให้ทำอาหารเลี้ยงพวกทหารของเจ้าอนุวงศ์ให้ตายใจและลอบฆ่าฟันทหารเวียงจันทน์ล้มตายจำนวนมาก

วิทยา อินทะกนก (2520, 11-12) เล่าเรื่องเมืองนครราชสีมาแต่โบราณว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทราบวีรกรรมของคุณหญิงโมและชาวนครราชสีมา ทรงปีติโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง ทรงยกย่องคุณหญิงโมขึ้นเป็นวีรสตรี พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น "ท้าวสุรนารี" และพระราชทานเครื่องยศเป็นรางวัล

สายพิณ แก้วงามประเสริฐ (2538, 189-190) กล่าวว่า เมื่อท้าวสุรนารีทำการรบชนะที่ทุ่งสัมฤทธิ์แล้ว ได้สร้างวัดเป็นอนุสรณ์ คือวัดศาลาลอย เมื่อ พ.ศ. 2370 เมื่อสร้างวัดนี้แล้วทั้งท้าวสุรนารีและพระยาปลัดก็ได้มาทำบุญที่วัดนี้ ต่อมาปีพ.ศ. 2395 ท้าวสุรนารีถึงแก่อนิจกรรม มีอายุได้ 81 ปี พระยาปลัดจึงได้ทำพิธีฌาปนกิจศพท้าวสุรนารีพร้อมทั้งได้สร้างสถูปเจดีย์บรรจุอัฐิไว้ที่วัดศาลาลอย ต่อมาปี พ.ศ. 2442 วัดศาลาลอยเกิดน้ำท่วมสถูปเจดีย์ชำรุด จึงได้มาสร้างสถูปเจดีย์ที่วัดกลาง (วัดพระนารายณ์มหาราช) และนำอัฐิท้าวสุรนารีไปบรรจุไว้ที่วัดกลาง หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2477 สถูปเจดีย์ทรุดโทรมลงอีก ชาวนครราชสีมาจึงร่วมใจกันสร้างอนุสาวรีย์ประดิษฐานที่ประตูชุมพลเพื่อเป็นเกียรติและยกย่องเชิดชูวีรกรรมของท้าวสุรนารี พร้อมทั้งประกอบพิธีอัญเชิญดวงวิญญาณท้าวสุรนารีขึ้นประดิษฐานยังอนุสาวรีย์ มีพิธีฉลอง 15 วัน 15 คืน เริ่มตั้งแต่วันที่ 23 มีนาคม 2477 เป็นปีแรก และจัดเป็นประเพณีต่อมาเป็นประจำทุกปีให้ความสำคัญว่าเป็นวันที่เจ้าอนุวงศ์ยกทัพออกจากเมืองนครราชสีมานับเป็นวันแห่งชัยชนะในการกู้อิสรภาพ

ลิขิต ประชา (2510, 65-74) กล่าวว่า เมื่อปี พ.ศ. 2506 ฐานอนุสาวรีย์ชำรุด ข้าราชการและประชาชนจึงได้ร่วมใจกันสร้างฐานแท่นอนุสาวรีย์ขึ้นใหม่ให้สูงและสง่ากว่าเดิม สร้างเสร็จเมื่อปี พ.ศ. 2510 มีพิธีการบวงสรวงดวงวิญญาณของท้าวสุรนารี พิธีอัญเชิญอนุสาวรีย์ขึ้นประดิษฐานบนแท่นใหม่ พิธีพราหมณ์ สวดคาถาชุมนุมเทวดา พระสงฆ์สวดชัยมงคลคาถาเจริญพุทธมนต์ ในช่วงที่มีการสร้างฐานอนุสาวรีย์ใหม่นี้ทางวัดศาลาลอย จึงขอแบ่งอัฐิท้าวสุรนารีส่วนหนึ่งกลับไปไว้ที่วัดศาลาลอยตามความต้องการของชุมชนทุ่งสว่าง-ศาลาลอย เนื่องจากพิจารณาว่าอัฐิของท้าวสุรนารีเคยอยู่ที่วัดนี้มาก่อน และชาวชุมชนมีความเคารพนับถือท้าวสุรนารีมาก เมื่อนำอัฐิท้าวสุรนารีส่วนหนึ่งมาบรรจุไว้ที่วัดศาลาลอยทำให้มีผู้มากราบไหว้เป็นประจำเช่นเดียวกับที่อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี อัฐิของท้าวสุรนารีได้ถูกแบ่งไปอยู่ที่สถานที่ทั้ง 2 แห่ง จนถึงปัจจุบันนี้

เทศบาลนครนครราชสีมา (2542, 1) กล่าวถึงชุมชนที่ได้รับการจัดตั้งและอยู่ในความรับผิดชอบของเทศบาลนครนครราชสีมา มี 39 ชุมชน ซึ่ง 1 ใน 39 ชุมชน เกี่ยวข้องกับท้าวสุรนารีมาแต่โบราณชื่อ ชุมชนทุ่งสว่าง-ศาลาลอย เนื่องจากท้าวสุรนารีเมื่อทำการรบชนะแล้วได้สร้างวัดศาลาลอยขึ้นบริเวณนี้ ชุมชนนี้มีวัด 2 วัด คือ วัดทุ่งสว่าง และวัดศาลาลอย การประกอบพิธีกรรมทางศาสนาชาวบ้านจะมาใช้วัดทั้งสองนี้ แต่ชาวบ้านให้ความสำคัญกับวัดศาลาลอยมาก เนื่องจากเป็นวัดเก่าแก่ของชุมชนนี้และการให้ความเคารพและนับถือท้าวสุรนารีเป็นศูนย์รวมจิตใจ

เอกสารและรายงานวิจัยดังกล่าวผู้วิจัยใช้เป็นแนวทางในการเขียนภูมิหลังใช้เป็นกรอบแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกการสังเกตและใช้เป็นแนวทางในการศึกษาข้อมูลภาคสนาม

เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับความเชื่อ

ราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2538, 276) ได้ให้ความหมายของคำว่า "ความเชื่อ" คือ ก. เห็นตามด้วย มั่นใจ ไว้ใจ

ธวัช ปุณโณทก (2530, 350) ให้ความหมายของความเชื่อไว้ว่า หมายถึง การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เน้นผลดีหรือผล

ร้ายต่อมนุษย์หรือสังคม แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านี้ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพยำเกรง

ภิญโญ จิตต์ธรรม (2522, 54) อธิบายเกี่ยวกับความเชื่อว่า หมายถึง สิ่งที่มนุษย์ค่อย ๆ เรียนรู้และทำความเข้าใจมาเป็นเวลานานซึ่งเชื่อว่าอำนาจลึกลับเหล่านี้เป็นผู้กระทำการสิ่งต่าง ๆ ขึ้น และเพื่อเป็นการมิให้ถูกลงโทษ หรือเพื่อเป็นการเอาใจต่อสิ่งลึกลับเหล่านี้ จึงได้กระทำพิธีบูชาบวงสรวงเพราะเชื่อว่าสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นต้องมีผู้บันดาลทำให้เกิดขึ้น มนุษย์จึงตั้งเทพเจ้าประจำสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น ปัจจุบันความเชื่อก็ยังมีอยู่ในชีวิตประจำวันแม้ว่าวิทยาศาสตร์จะเจริญก้าวหน้ามากขึ้นแล้วก็ตาม

แสง จันทร์งาม (2534, 96) ได้กล่าวถึงความเชื่อไว้ว่า หมายถึง กิจกรรมหรือพฤติกรรมทางจิตใจที่ค่อนข้างสลับซับซ้อน แยกออกเป็น 3 ข้อย่อย

1. ความเชื่อประเภทประสาทศรัทธา (Faith) เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยอารมณ์ เช่น ความรัก หรือความกลัว ประกอบด้วยความเชื่อถือไว้วางใจ ความจงรักภักดี บางทีอาจถึงขั้นหลงใหลและเป็นความเชื่อแบบอัตวิสัย (Subjective) คือ เป็นความเชื่อของผู้เชื่อ

2. ความเชื่อประเภทศรัทธา (Belief) หมายถึง การยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่ามีอยู่หรือเป็นอยู่โดยมีหลักฐานพยานสนับสนุนอยู่บ้าง เนื่องจากมีเหตุผลมากขึ้น อารมณ์ย่อมลดลง มีความอัตวิสัยน้อยลง

3. ความเชื่อประเภทความรู้ (Knowledge) หมายถึง การยอมรับสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่ามีอยู่จริง เพราะได้เข้าสัมผัสกับสิ่งนั้นโดยตรง ได้มีประสบการณ์โดยตรง และมีพยานหลักฐานพร้อมข้อมูล

ยศ สันตสมบัติ (2537, 214) กล่าวว่า ความเชื่อในวิญญาณบรรพบุรุษมีศาลหรือสถานที่จัดไว้และพิธีเซ่นไหว้บูชาวิญญาณบรรพบุรุษ มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับโครงสร้างอำนาจภายในครอบครัวและระบบเครือญาติ ความเชื่อในวิญญาณบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานของระบบความเชื่อในสังคมวัฒนธรรมที่ครอบครัวและระบบเครือญาติเป็นแกนกลางของการตัดสินใจ โครงสร้างของครอบครัวและเครือญาติมีการรวมตัวเป็นปึกแผ่นและแน่นแฟ้น ความเชื่อในการให้คุณและโทษของวิญญาณบรรพบุรุษต่อลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นการเสริมสร้างอำนาจในการตัดสินใจและการควบคุมกฎระเบียบในครอบครัว

อนุมานราชธน, พระยา (2505, 32-33) ได้กล่าวถึงวิวัฒนาการของความเชื่อว่า ความเชื่อเดิมของมนุษย์ก่อนที่จะคลี่คลายออกเป็นศาสนาต่าง ๆ นั้น อาจแบ่งออกได้สองระยะคือ ระยะแรกที่มนุษย์เชื่อว่าสิ่งต่าง ๆ จะเป็นสิ่งที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ตาม ย่อมมีอะไรอย่างหนึ่งเป็นแรงอำนาจอยู่ในตัวของสิ่งนั้นเอง อาจให้คุณให้โทษแก่คนได้ คติความเชื่อนี้เรียกว่า คติความเชื่อ ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ (Animatism) ระยะต่อมามนุษย์มีความเชื่อว่า คนตลอดจนสิ่งอื่นที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิตก็ตาม ย่อมมีสิ่งหนึ่งซึ่งมองไม่เห็นตัวสิงอยู่ในนั้น สิ่งนี้คือที่เรียกกันว่า ผีหรือวิญญาณ (Animism) ซึ่งพัวพันกันอยู่อย่างใกล้ชิดแยกออกจากกันได้ยาก

วิทย์ พิณคันเงิน (2515, 397-403) อธิบายว่า ความเชื่อของมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม มนุษย์โดยทั่วไปต้องการความปลอดภัยทั้งร่างกายและจิตใจมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ ความเชื่อต่าง ๆ นั้นมักจะได้รับคำบอกเล่าจากคนรุ่นก่อนว่ามีอำนาจลึกลับที่ช่วยคุ้มครองรักษาตน จึงมีการประกอบพิธีเพื่อแสดงความเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น และเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะทำให้กิดเหตุร้ายและเกิดผลดีได้ ความเชื่อเรื่องเทพเจ้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ภูต ผี ปีศาจ มีอยู่ในสังคมนั้น จะเป็นส่วนหนึ่งที่จะปรับปรุงคนให้เจริญขึ้น

พูนพิศมัย ดิศกุล, หม่อมเจ้า (2504, 1) ทรงอธิบายไว้ว่า ความเชื่อเกิดจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจของดินฟ้าอากาศ เป็นต้น เมื่อมีภัยพิบัติเกิดขึ้นมนุษย์ก็จะวิงวอนขอความช่วยเหลือสิ่งที่มีพลังอำนาจเหนือมนุษย์ ที่มนุษย์เข้าใจว่าสามารถจะช่วยเหลือตนได้ และเมื่อภัยพิบัติผ่านพ้นไปแล้วมนุษย์ก็แสดงความรู้คุณต่อสิ่งนั้น ๆ ด้วยการสักการะบูชา เพราะมีความเชื่อว่าจะทำให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตนตามคติความรู้และความเชื่อในกาลนั้น ๆ เป็นยุค ๆ มา

มณี พยอมยงค์ (2538, 67-74) กล่าวว่า ความเชื่อเป็นพื้นฐานแห่งการนับถือ คนโบราณมักจะสร้างศรัทธาให้เกิดแก่ลูกหลานของตนเอง เช่น เชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ของผีสางเทวดาที่จะสามารถดลบันดาลให้ทั้งความสุขและความทุกข์ ความเชื่อแบ่งออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ความเชื่อทั่วไปหรือความเชื่อธรรมดา (Belief) เช่น เรื่อง นรก สวรรค์ เทวดา และอีกประเภทหนึ่งคือ ความเชื่อทางไสยศาสตร์ (Superstition) ความเชื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดการกระทำต่าง ๆ เมื่อมีการปลูกฝังความเชื่อให้ลึกลงไปในจิตใต้สำนึกของแต่ละคนจนไม่สามารถถอดถอนได้ ผู้คนก็จะปฏิบัติในสิ่งที่ตนต้องการ เพราะความ

เชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ เกิดพลัง เกิดความสามัคคี เกิดการสร้างสรรค์ ความเชื่อจึงก่อให้เกิดคุณค่า

กิ่งแก้ว อัตถากร และธนรัชฎ์ ศิริสวัสดิ์ (2528, 262-267) กล่าวว่า ความเชื่อของทุก ๆ สังคมมีความคล้ายคลึงกัน ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ

1. ความเชื่อเป็นส่วนหนึ่งของระบบศาสนาส่วนใหญ่ หรือศาสนาประจำชาติ เป็นความเชื่อที่มีเหตุผลและอธิบายสิ่งที่ตนสงสัยได้อย่างแจ่มชัด มีระบบและเป็นตัวกำหนดพิธีกรรมรวมไปถึงชีวิตของคนในชาติ

2. ความเชื่อพื้นฐานเป็นความเชื่อที่สืบทอดกันมาตามประเพณี และถือปฏิบัติกันตามประเพณี บางครั้งไม่สามารถหาเหตุผลมาอธิบายได้

ยุทธภัณฑ์ เตชะแก้ว (2540, 2-5) กล่าวว่า การลำผีฟ้าในภาคอีสานที่หมู่บ้านบัว หมู่ที่ 5 ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร เป็นหมู่บ้านที่มี "หมอผีฟ้า" จำนวนมาก มีความเชื่อว่าการลำผีฟ้าจะทำให้หายจากโรคภัยไข้เจ็บและแก้ปัญหาต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตประจำวันเป็นวัฒนธรรมความเชื่อของท้องถิ่น ในความเชื่อของสังคมชาวบ้านอีสานนั้น นับถือ "ผี" ผีของชาวบ้านจึงไม่ใช่เรื่องเหลวไหล สำหรับชาวบ้านเชื่อว่าผีมีจริงให้คุณให้โทษได้ การลำผีฟ้าจึงเป็นความเชื่อทางด้านจิตใจ เมื่อประกอบพิธีกรรมแล้วยังทำให้เกิดความรื่นเริงทำให้ชาวบ้านมีชีวิตชีวา ทำให้เกิดพลังที่จะทำงานที่จะต่อสู้กับชีวิตที่ยากลำบาก การลำผีฟ้าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมานาน เป็นประสบการณ์ความเชื่อของหมู่บ้านชนบทอีสาน

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ และนิภาวรรณ วิรัชนิภาวรรณ (2533, 110-120) ศึกษาความเชื่อเรื่องของร่างทรง พิธีกรรมการเข้าทรง และบทบาทของร่างทรงที่มีต่อสังคมปัจจุบัน ผลการศึกษาพบว่า การเข้าทรงเป็นพิธีกรรมและความเชื่อที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนเองและมีการสั่งสมถ่ายทอดได้รับการยอมรับมานานเป็นระบบความเชื่อในผีสางเทวดา สาเหตุสำคัญที่ทำให้มีการเข้าทรงและร่างทรงยังคงดำรงอยู่ได้ในสังคม และมีแนวโน้มจะเพิ่มมากขึ้นนั้น สืบเนื่องมาจากการที่ร่างทรงมีการปรับประยุกต์การเข้าทรงซึ่งรวมไปถึงการประยุกต์พิธีกรรมการเข้าทรงบางส่วนให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทำให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาที่จะใช้บริการ ประกอบกับการเข้าทรงสามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนเสมอมา และสอดคล้องกับศาสนา

พุทธแบบชาวบ้านตลอดจนวัฒนธรรมของสังคม จึงทำให้ปัจจุบันนี้มีการเข้าทรงและร่างทรงจำนวนมาก ปรากฏให้เห็นทั่วไปในสังคมไทยทั้งในเมืองและในชนบท

อภิชาต ทองอยู่, สมพจน์ สมบูรณ์ และพัชรินทร์ ลาภานันท์ (ม.ป.ป., 17-27) ได้ศึกษาสถาบันหมู่บ้านกับการพึ่งตนเองของชาวอีสานด้านความเชื่อ พบว่าตามครรลองแห่งวัฒนธรรมชาวบ้านได้รับอิทธิพลจากภูมิปัญญา 3 แบบ คือ พุทธ ผี พราหมณ์ ผสมผสานกัน ความเชื่อแบบพุทธมีทั้งระดับโลกุตระและโลกิยะ ความเชื่อแบบผีเป็นการสั่งสมประสบการณ์แห่งโลกทัศน์ ชีวทัศน์ที่สืบทอดกันมาหลายรุ่นตามทัศนะของชาวบ้านทั่วไป จะแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ผีดีที่มีองค์คุณต่อสังคมกับผีร้ายที่สร้างความวิบัติแก่บุคคลและชุมชน การแสดงออกถึงวัฒนธรรมความเชื่อมีองค์ประกอบ 3 อย่าง คือ ความเชื่อที่เป็นอุดมการณ์ของผู้คนในหมู่บ้าน ความเชื่อหรืออุดมการณ์เฉพาะบุคคล และผู้นำหรือตัวกลางในการทำพิธีต่อความเชื่อนั้น ความเชื่อแบบพราหมณ์จะผสมกลมกลืนอยู่ในพิธีกรรมและความเชื่อทั้งสามอย่างนี้มีจุดเชื่อมต่อกันและกันอย่างลงตัว

ลิขิต ประชา (2510, 84) กล่าวถึงความเป็นวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ของท้าวสุรนารีว่า ขณะกำลังจะเริ่มพิธีบวงสรวงควงวิญญาณของท้าวสุรนารีให้เข้าสถิตอยู่ ณ อนุสาวรีย์ชั่วคราวที่หน้าศาลากลางจังหวัดมีขบวนคนทรงเป็นหญิงเข้าทรงทั้งเต้นทั้งตะโกนว่า วิญญาณของท่านไม่ยอมไปจะอยู่ที่เก่าเมื่อสร้างเสร็จแล้วให้รีบเอาอนุสาวรีย์คืนไปที่เดิม ผู้ว่าราชการจังหวัดประธานในพิธีแสดงอาการรับคำ คนทรงแสดงความพอใจเป็นความเชื่อที่คนทั่วไปยอมรับว่าวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ของท้าวสุรนารีมีอยู่จริง

วิทย์ พิณคันเงิน (ม.ป.ป., 295) กล่าวถึงการศึกษาเรื่องเทวดาอารักษ์ของไทยว่า ในชีวิตอันวุ่นวายของมนุษย์เราตั้งแต่ดึกดำบรรพ์พบว่า บรรดาสิ่งที่น่ากลัวทั้งหลายนั้นล้วนเป็นอิทธิฤทธิ์ของผู้มีอำนาจเหนือมนุษย์ทั้งสิ้น จึงต้องมีการเซ่นไหว้บวงสรวงกันเป็นครั้งคราวหรือเป็นประจำ เพื่อให้ผู้มีอำนาจเหนือมนุษย์ชอบอกชอบใจ ผู้ที่มีอำนาจเหนือมนุษย์แบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย ฝ่ายหนึ่งเป็นเทวดาอยู่คู่กับโลก อีกฝ่ายหนึ่งเป็นวิญญาณที่เกิดจากมนุษย์อยู่บนสวรรค์อันสุขสบาย มนุษย์ทั้งหลายต้องการเป็นเทวดา วิธีที่จะเป็นเทวดาได้นั้นกล่าวกันว่าต้องสร้างบารมีตลอดชีวิต ซึ่งบางทีชาติเดียวไม่พอต้องสร้างสมกันอยู่หลายชาติจึงจะได้เป็นเทวดา ดังนี้เทวดาตามคติของคนตะวันออกจึงอาจไปจากมนุษย์ได้ เทพารักษ์ทั้งหลายจะมีจริงหรือไม่เป็นเรื่องที่พิสูจน์ไม่ได้ แต่น่าคิดว่าคนเรานั้นถ้าได้ยึดถือ

สิ่งใดอย่างมั่นคงแล้วก็จะเกิดพลังใจขึ้นจะทำการสิ่งใด คิดการสิ่งใดแม้ปัญหาเฉพาะหน้าก็อาจสำเร็จไปได้อย่างรอบคอบ

ประสาท อิศรปรีดา และคณะ (2518, 61-64) กล่าวถึง คติความเชื่อเกี่ยวกับภูตวิญญาณ อำนาจเหนือธรรมชาติเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจที่สำคัญอย่างหนึ่ง มีความเกี่ยวพันกับวิถีชีวิตของชาวบ้านจนแยกไม่ออกจากสถาบันอื่นของหมู่บ้าน เปรียบเสมือนเครื่องควบคุมความประพฤติและศีลธรรม เป็นเครื่องชี้ทางดำรงชีวิตทั้งทางเกษตรกรรม การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ การบริโภค การสร้างที่อยู่อาศัยฯลฯ รวมทั้งการแก้ปัญหาของชาวบ้าน จึงนับว่าความเชื่อสัมพันธ์กับระบบการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมอย่างใกล้ชิด

เบญญรัตน์ อภิชาตนานนท์ (ม.ป.ป., 470) กล่าวถึง ลักษณะความเชื่อของคนไทยว่า ชนชาติไทยแต่เดิมก็เหมือนกับชนชาติอื่นในสมัยโบราณ คือ เชื่อสิ่งที่มองไม่เห็นตัวตนโดยเข้าใจว่ามีฤทธิ์มีอำนาจอยู่เหนือคน อาจบันดาลให้ดีหรือร้ายแก่คนได้ ซึ่งมีมาแต่เดิมก่อนที่จะมีศาสนา ความเชื่อนี้จะฝังลึกลงไปในชีวิตจิตใจยากที่จะให้สูญหมดไปได้ ชาวไทยจึงมีความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ นับถือผีและเกรงกลัวกันอยู่มาก มักจะมีศาลพระภูมิ ศาลเทพารักษ์ หรือศาลผีบรรพบุรุษตั้งอยู่ และจะไปกราบไหว้บูชา หรือเอาของไปเซ่นสังเวยกันเป็นประจำ ต่อมาเมื่อชาวไทยยอมรับนับถือศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ ส่วนศาสนาพราหมณ์ ฮินดู ซึ่งนับถือพระผู้เป็นเจ้าว่าเป็นสิ่งมีอิทธิฤทธิ์ก็ให้ความนับถือเช่นเดียวกันและนำมาประยุกต์ให้เข้ากับชีวิตความเชื่อถือของไทย การเชื่อถือของไทยจึงมีลักษณะผสมผสานกันตั้งแต่นั้นมา ในปัจจุบันงานพิธีต่าง ๆ จะมีทั้งพิธีสงฆ์ พิธีพราหมณ์ ฮินดู ควบคู่กันไปเสมอ

ปรีชา อุยตระกูล (2531, 23-24) ได้กล่าวถึงความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือผีของชาวอีสานว่าเป็นความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ ชาวบ้านเชื่อว่ามีอิทธิพลต่อชีวิตและความเป็นอยู่ ส่วนใหญ่เชื่อว่าชีวิตมนุษย์ที่ดำเนินอยู่ภายใต้การควบคุมของหลาย ๆ สิ่ง และหนึ่งในหลาย ๆ สิ่งนั้นคือ สิ่งที่ชาวบ้านเรียกว่า “ผี” ซึ่งจำแนกได้ดังนี้

1. ผีบรรพบุรุษ ได้แก่ ผีเชื้อ ผีโรงหรือผีมอญ ผีเชื้อเป็นผีบรรพบุรุษที่สืบสายทางแม่ ส่วนผีโรงหรือผีมอญเป็นผีประจำสายตระกูลที่เก่าแก่ของหมู่บ้าน จะมีบทบาทในการคุ้มครองป้องกันภัยอันตรายให้กับลูกหลาน

2. ผีเจ้าที่หรือผีประจำสถานที่ เป็นผีที่ประจำอยู่สถานที่ใดที่หนึ่ง มีบทบาทในการป้องกันคุ้มครองคนที่เป็นเจ้าของพื้นที่บริเวณนั้น หรือลงโทษหากคนที่มีสิทธิในบริเวณนั้นทำผิดขนบประเพณีหรือแสดงความไม่เคารพ หรือละเมิดข้อห้ามของชุมชน

สุเทพ สุนทรเภสัช (2511, 113-116) ได้ศึกษาผีปู่ตาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือว่า ผีปู่ตาเป็นวิญญาณบรรพบุรุษประจำหมู่บ้านที่ไม่อาจกำหนดได้ว่าเป็นบรรพบุรุษสายใดสกุลใด แต่เชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษของชาวบ้านทุกคน ทำหน้าที่คุ้มครองอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับหมู่บ้าน และบันดาลให้สิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นตามที่มีผู้มาบนบานมี "จ้ำ" เป็นสื่อกลางในการติดต่อ การเลี้ยงประจำปีจะทำในเดือนหก มีการเชิญปู่ตามาเข้าทรงเพื่อตอบคำถามต่าง ๆ ตามที่ชาวบ้านต้องการทราบ ความเชื่อในเรื่องนี้เปรียบเสมือนมาตรการในการควบคุมความประพฤติ มีความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจ การเมือง สังคมหมู่บ้าน และการสนับสนุนทางพุทธศาสนา

เอกสารและงานวิจัยดังกล่าว ผู้วิจัยใช้เป็นกรอบแนวทางในการวิเคราะห์ความเชื่อที่จะเป็นตัวกำหนดการกระทำของบุคคล เป็นแนวคิดในการปฏิบัติของคนในสังคม โดยเฉพาะความเชื่อที่มีต่อการนับถือท้าวสุรนารี พร้อมทั้งเป็นแนวทางในการสร้างแบบสัมภาษณ์ แบบบันทึกการสังเกตในการศึกษารวบรวมข้อมูลภาคสนามและนำมาวิเคราะห์

เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับพิธีกรรม

ธิดา โมสิกรัตน์ (2537, 7) กล่าวว่า พิธีกรรมเป็นวิธีการหรือกลวิธีที่มนุษย์คิดขึ้นตามความเชื่อทั้งความเชื่อภูตผี วิญญาณ เทวดา และความเชื่อทางศาสนา มนุษย์เชื่อว่าถ้าประกอบพิธีกรรมด้วยการเซ่นสรวงบูชาสิ่งที่มีอำนาจ สิ่งนั้นย่อมจะดลบันดาลหรือช่วยให้มนุษย์บรรลุตามความเชื่อและตามความต้องการ ความจำเป็นที่จะต้องมีพิธีกรรมเพราะทำให้ความเชื่อและศรัทธาเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น สร้างบรรยากาศให้เกิดความสงบและรู้สึกมีความศักดิ์สิทธิ์ การประกอบพิธีกรรมเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับบุคคลและหมู่คณะเพราะมนุษย์และสัตว์ดำรงอยู่ในสังคม มีความเห็นอกเห็นใจ ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความเสียสละฯลฯ พิธีกรรมจึงมีความหมายและบทบาทสำคัญในสังคมและชีวิตประจำวันของมนุษย์มาก เมื่อมีการปฏิบัติต่อเนื่องจนกลายเป็นแบบอย่างจึงกลายมาเป็น "ประเพณี"

แสง จันทร์งาม (2534, 131-135) กล่าวถึงคุณค่าในพิธีกรรมไว้ว่า พิธีกรรมส่วนใหญ่ที่ยืนหยัดอยู่มาได้แสดงให้เห็นว่า พิธีกรรมนั้นมีคุณค่าอยู่บ้าง มิฉะนั้นคนก็คงเลิกปฏิบัติไปแล้ว มีพิธีกรรมอยู่ไม่น้อยที่ถูกละเลยไป คุณค่าของพิธีกรรมเป็นเครื่องเสริมสร้างความศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นเครื่องสร้างสัมพันธ์กับเทพเจ้า เป็นเครื่องจรรโลงอารมณ์ เป็นเครื่องห่อหุ้มจริยธรรมและปรัชญาไว้เป็นด่านแรกที่ดึงดูดจิตใจคนภายนอกให้มาสนใจ เป็นการปฏิบัติตามหลักจริยธรรมโดยใช้ความศักดิ์สิทธิ์เป็นเครื่องชี้นำ ดังจะเห็นว่าพิธีกรรมเป็นการปฏิบัติทางกาย ทางวาจาต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การปฏิบัติอาจเป็นเรื่องส่วนตัวหรือส่วนรวมก็ได้ พิธีกรรมอาจกระทำเป็นประจำหรือเป็นครั้งคราวแล้วแต่เหตุการณ์

อนุมานราชธน, พระยา (2505, 1-16) อธิบายถึงลักษณะของประเพณีและพิธีกรรมของไทยเป็นเรื่องของความเป็นไปอันเนื่องด้วยการกระทำหรือการดำเนินการใด ๆ เมื่อได้กระทำซ้ำ ๆ อยู่บ่อย ๆ จนเกิดเป็นความเคยชินเป็นนิสัย สังคมของชาวไทยเรียกว่า "ประเพณี" ประเพณีอยู่ได้ก็เพราะมีสิ่งใหม่เข้ามาช่วยเสริมสร้างสิ่งเก่าอยู่เสมอและกลมกลืนเข้ากันได้ดี จึงทำให้ประเพณียังคงอยู่ได้ เมื่อกล่าวถึงประเพณีก็หมายรวมถึงประเพณีของชาวไทยทุกภาค

วิชาภรณ์ แสงมณี (2525, 1) อธิบายถึงลักษณะการประกอบพิธีกรรม อาจกล่าวได้ว่า เป็นงานที่จัดขึ้นเพื่อลัทธิความขลัง เป็นวิธีการที่แสดงออกถึงความศักดิ์สิทธิ์ และเป็นเรื่องเฉพาะกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องเชื่อถือเท่านั้น พิธีกรรมจึงมีบทบาทในการสร้างความศรัทธา ความเชื่อมั่นความรู้สึกร่วมกัน ก่อให้เกิดความขลังตลอดจนความปลื้มปีติแก่ผู้ร่วมพิธี

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2530, 190-192) สรุปไว้ว่า พิธีกรรมมีความสัมพันธ์กับความเชื่อ เพราะพิธีกรรมต้องมีความเชื่อเป็นพื้นฐานของการกระทำไม่ว่าจะเป็นความเชื่อต่อสิ่งใด พิธีกรรมในสังคมไทยมีอยู่ 2 ประเภท คือ พิธีกรรมส่วนรวม มีแบบแผนการกระทำคล้ายคลึงกันทั้งประเทศกับพิธีกรรมจำเพาะถิ่นมีแบบแผนการกระทำเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นใดถิ่นหนึ่ง แต่องค์ประกอบของพิธีกรรมทั้ง 2 ประเภทนี้จะเหมือนกันคือ มีความเชื่อเป็นรากฐานการกระทำ ผู้ประกอบพิธี อุปกรณ์ในพิธี วิธีดำเนินการและผู้ร่วมพิธี

ไพฑูรย์ มีกุศล (2535, 464-465) กล่าวว่า ประเพณีชาวอีสาน เป็นประเพณีเกี่ยวกับความเชื่อดั้งเดิมยังยึดมั่นอยู่กับผีสางเทวดา ความเชื่อในสิ่งที่อยู่เหนือเหตุผล ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีมีผลต่อการสร้างความสามัคคีมีโอกาสพบปะกัน ก่อให้เกิดผลดีต่อการปกครองในสมัยโบราณอย่างมาก ประเพณีบางอย่างมีจุดมุ่งหมายสำคัญมิได้เป็นประเพณีที่เหลวไหลไร้สาระ เช่น การนับถือบรรพบุรุษเป็นประเพณีที่ทำให้คนในสังคมเคารพนับถือ การผิดผีส่วนมากจะเกิดจากการแตกแยกในวงศาคณาญาติ ดังนั้น การอ้างถึงผีบรรพบุรุษเป็นเครื่องมือไกล่เกลี่ยให้ญาติพี่น้องเข้าใจกันนับถือกันเช่นเดิม จึงเป็นวิธีการฉลาดและมีจิตวิทยาสูงมาก

ธวัช ปุณโณทก (2538, 390) กล่าวถึงลักษณะความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับชีวิตในสังคมอีสานว่า พิธีกรรมใดเป็นพิธีกรรมเนื่องด้วยผีสางหรือพิธีกรรมใดเป็นพิธีกรรมของพุทธ และโดยปกติแล้วสังคมอีสานก็ไม่ได้ใส่ใจที่จะแยก กลับเห็นพิธีกรรมเหล่านั้นเป็นพิธีกรรมที่จะนำมาเพื่อความสันติสุขเป็นสิริมงคลแก่ครอบครัวและสังคม ความไม่พึงพอใจที่จะละเว้นไม่ประกอบพิธีกรรม หรือไม่เคารพนับถือ ด้วยแนวความคิดดังกล่าวนี้อาจจะเป็นคำตอบที่ดีในคำถามว่า ทำไมความเชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณในสังคมอีสานจึงฝังแน่นอยู่ในกระแสจิตสำนึกของชาวอีสานมากกว่าท้องถิ่นอื่น ๆ

สุเมธ เมธาวิทยกุล (2532, 1-3) กล่าวถึงลักษณะของพิธีกรรมไว้ว่า พิธีกรรมเป็นการกระทำที่เราสมมุติขึ้นเป็นขั้นตอนมีระเบียบวิธีปฏิบัติสืบเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ พิธีกรรมมีลักษณะสำคัญคือ เป็นเครื่องหมายของกลุ่มชนกลุ่มหนึ่งซึ่งมีสัญลักษณ์ร่วมกัน และเน้นในเรื่องของจิตใจอันเป็นจุดมุ่งหมายใหญ่เพื่อให้เกิดความสบายใจ สาเหตุที่ทำเพราะเกิดความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ ในการประกอบพิธีกรรมมีความหวังว่าสิ่งเหล่านั้นจะทำให้สมหวังและช่วยให้ปลอดภัยจากความกลัวอำนาจลึกลับเหล่านั้นได้ โครงสร้างของพิธีกรรมแยกเป็นพิธีกรรมตามปีปฏิทิน พิธีกรรมหัวเลี้ยวหัวต่อแห่งชีวิต และพิธีกรรมพิเศษ และได้สรุปสังกัปพิธีกรรมไว้ 4 ข้อ คือ

1. พิธีกรรมเป็นสื่อสัญลักษณ์ที่แสดงออกถึงความเป็นจริง เมื่อผู้ประกอบพิธีกรรมแสดงออกทางกาย วาจา และการใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ จึงสื่อให้ผู้ที่ได้พบเห็นได้ยินได้ฟังถึงการกระทำนั้น

2. พิธีกรรมเป็นเครื่องหมายของกลุ่มชนหนึ่ง ๆ เพราะมีสัญลักษณ์ทางพิธีกรรมร่วมกันทำให้ผู้ได้พบเห็นเข้าใจว่าเป็นพวกเดียวกัน

3. พิธีกรรมเน้นจิตใจเป็นสำคัญ ทำแล้วเกิดความสบายใจ เกิดกำลังใจ

4. พิธีกรรมทางศาสนามีความสำคัญต่อศาสนามาก เป็นสื่อที่จะชักนำคนเข้ามาหาแก่นแท้ของศาสนา พุทธศาสนาในประเทศไทยถ้าขาดพิธีกรรมเสียแล้ว ประชาชนจะไม่ยอมเข้าใกล้ศาสนา

ปัทมา บุญอินทร์ (2537, 16) กล่าวว่า เพลงโคราชเกี่ยวข้องกับอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี เพราะเดิมเป็นเพลงที่เล่นในงานบุญของชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับพิธีผ่านภาวะของชีวิต ได้แก่ งานบวช งานศพ งานโกนจุก งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ งานทอดกฐิน งานทอดผ้าป่า เป็นต้น ต่อมาเมื่อได้มีการสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีขึ้นในปี 2477 ได้มีการนำเพลงโคราชมาปรับและเพิ่มบทบาทในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับท้าวสุรนารีอันได้แก่ พิธีกรรมการบนบานและการแก้บน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อในระบบสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั่วไปและกลายมาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมประเพณี

ลิขิต ประชา (2510, 79-92) กล่าวถึง พิธีบวงสรวงดวงวิญญาณท้าวสุรนารีว่ามีการจัดเครื่องสังเวยและมีการกล่าวโองการบวงสรวงชุมนุมทวยเทพเทวดาตลอดจนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายให้มาช่วยคลบันดาล และอัญเชิญดวงวิญญาณท่านท้าวสุรนารีให้มาช่วยคุ้มครองป้องกันรักษาให้ชาวนครราชสีมาและบ้านเมืองร่มเย็นเป็นสุข ทำให้เห็นถึงขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อ พิธีกรรมการเคารพนับถือเทพยดาฟ้าดิน สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายรวมทั้งดวงวิญญาณบรรพบุรุษ

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับพิธีกรรมดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยได้นำมาผสมผสานเป็นกรอบแนวคิดและเป็นแนวทางการศึกษาดังนี้

1. ลักษณะความเชื่อ แบ่งออกเป็น 5 ประเด็น คือ

1.1 อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีเป็นสัญลักษณ์ประจำจังหวัดนครราชสีมา

1.2 อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีเป็นรูปเคารพศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองของจังหวัดนครราชสีมา

1.3 อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีมีวิญญาณดูแลปกปักรักษาและบันดาลโชคลาภให้

1.4 อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีทำให้เกิดความใกล้ชิดเสมือนเป็นบรรพบุรุษของทุกคน

1.5 ความเชื่อเกี่ยวกับการนำตราสัญลักษณ์รูปอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีและชื่อท้าวสุรนารีมาใช้

2. รูปแบบของการประกอบพิธีกรรม แบ่งออกเป็น 2 ประเด็น คือ

2.1 พิธีกรรมส่วนรวม

2.2 พิธีกรรมส่วนบุคคล

3. ความหมายของสัญลักษณ์ที่ใช้ในพิธีกรรม แบ่งออกเป็น 5 ประเด็น คือ

3.1 ความหมายของสัญลักษณ์เกี่ยวกับเครื่องบูชา

3.2 ความหมายของสัญลักษณ์เกี่ยวกับเครื่องสังเวย บวงสรวง

3.3 ความหมายของสัญลักษณ์เกี่ยวกับเครื่องดนตรีและศิลปะการแสดง

3.4 ความหมายของสัญลักษณ์เกี่ยวกับขบวนแห่

3.5 ความหมายของสัญลักษณ์เกี่ยวกับการอ่านโองการ

4. ความสำคัญของความเชื่อและพิธีกรรม แบ่งออกเป็น 2 ประเด็น คือ

4.1 ความสำคัญต่อส่วนรวม

4.2 ความสำคัญต่อปัจเจกบุคคล